

УДК 37.064.2:372.8.81'243

МАЙСТЕРНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІАЛОГУ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Марта Максимець

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Дорошенка, 41, 79000 Львів, Україна*

Розглянуто майстерність організації вчителем діалогу та форми його застосування у сучасній школі у процесі вивчення іноземної (німецької) мови.

Ключові слова: комунікація, мовлення, діалог, діалогічне мовлення, ситуація, спілкування.

Сьогодні світ, як вважають спеціалісти з інформатики, – це глобальне село, в якому всі про всіх знають. А без знання мови спілкування із світом неможливе. Ядром такого спілкування є діалог. Особистість у сучасному світі, де комунікація стає глобальною (телебачення, Інтернет, газети, радіо тощо), намагається вступити в діалог з навколишнім світом, розширюючи сфери свого спілкування. Саме тому проект ”Державного стандарту з вивчення іноземної мови в середній школі України” побудований на розширенні сфер спілкування. Такий підхід відповідає комунікативно орієнтованому підходу до вивчення іноземних мов, поданий у рекомендаціях Ради Європи.

З огляду на це активізувалися наукові пошуки щодо створення адекватного навчального середовища, що відповідає вимогам суспільства до вивчення іноземних мов у загальноосвітній школі. Зокрема, проблеми організації та забезпечення процесу навчання іноземної мови в середніх навчальних закладах розглядають у своїх працях Е. Аргустянянц [1], М. Малигіна [2], С. Ніколаєва [3–5], Д. Ольшанський [6], О. Петренко, А. Сажко [4], Н. Склярєнко [5], О. Шерстюк [3] та інші дослідники.

Ми ставили за *мету* дослідити майстерність організації вчителем діалогу та форми його навчання у сучасній школі на прикладі вивчення іноземної (німецької) мови.

Головні завдання дослідження:

- з'ясувати категоріальну сутність ключових понять (“діалог”, “діалогічне мовлення”, “навчальний діалог” та ін.);
- визначити напрями розвитку навчального діалогу, його функції;

- на прикладі побудови комунікативно орієнтованих уроків під час вивчення німецької мови розкрити майстерність організації вчителем діалогу та форми його застосування у сучасній школі.

Діалог (грец. *Διάλογος* — розмова, бесіда) — це *розмова між двома особами* [7, с. 268]. На нашу думку, **діалог у навчанні** (або **навчальний діалог**) можна трактувати як *своєрідну форму спілкування між учасниками педагогічного процесу за умов навчальної ситуації, під час якої відбувається інформаційно-смысловий обмін між партнерами та регулюються їхні стосунки*.

Навчальний діалог є багатоаспектною інтеракцією, тому в ньому органічно поєднуються різні види спілкування (вербальне, невербальне, інтелектуальне, емоційне тощо). Вербальна комунікація, на якій головню будеться навчальний діалог, є чергуванням двох взаємопов'язаних процесів: промовляння і слухання. Проте діалог у навчанні не слід розглядати як звичайний обмін питаннями-відповідями під час фронтального опитування вчителем учнів чи репліками-повідомленнями у процесі роботи учнів у парах. Діалог є взаємодією суб'єктів навчального процесу, що може розвиватися в різних напрямках: вчитель ↔ учень, учень ↔ учень, учень ↔ навчальний матеріал, учень ↔ навчальне середовище, учень (вчитель) ↔ внутрішнє “Я”, учень ↔ комп'ютер тощо.

Ознайомившись з науковими дослідженнями М. Амінова, Л. Виготського, Ю. Кулюткіна, Д. Познера, С. Рубінштейна, І. Семенова, С. Степанова, Г. Сухобської, можемо виділити такі головні **функції** навчального діалогу:

- **інформаційно-пізнавальну** (полягає у передачі адекватними засобами інформації, соціального досвіду та культурної спадщини людства і конкретного середовища, в результаті чого й формується певний світогляд особистості школяра);
- **регулювально-комунікативну** (передбачає регулювання стосунків, виникнення взаєморозуміння як результату діалогічної комунікації між суб'єктами навчального процесу);
- **рефлексивну** (забезпечує самореалізацію та саморозвиток особистості на підставі внутрішнього мовлення, тобто “діалогу із самим собою”);
- **розвивальну** (взаємодоповнення, взаємозбагачення, взаємоповага, співпраця, співпереживання, узгодженість і координація дій та інші прояви складних стосунків, що можуть виникати у процесі діалогу, суттєво впливають на розвиток всіх суб'єктів навчального процесу).

Навчальний діалог передбачає діалогічне мовлення. Під **діалогічним мовленням** розуміють *засіб реалізації соціальних відносин людей, що вступають у мовленнєву взаємодію в умовах діалогічного спілкування* [3,

с. 40]. Йдеться про активну взаємодію суб'єктів, у процесі якої між комунікантами відбувається обмін інформацією, спрямований на досягнення визначеної мети. Зазначимо, що реалізації такої взаємодії у навчальному процесі сприяють комунікативно орієнтовані уроки, організація яких вимагає від вчителя високої майстерності й практичного досвіду роботи.

Практичною метою комунікативно орієнтованих уроків є формування комунікативної компетенції на основі навчальної діяльності, яка значною мірою моделює реальні процеси спілкування. Визначальну роль у досягненні цієї мети відіграють комунікативно орієнтовані завдання, які сприяють навчанню мови як діяльності, так і процесу пізнання, творчості, наукового пошуку, знахідок і відкриттів, літературно-естетичного збагачення, особистісного становлення, міжкультурного спілкування та діалогу культур. Мовні вправи використовуються переважно в комунікативному контексті. Значну роль у створенні комунікативного контексту відіграють мовлення вчителя та учнів, різноманітні технічні й наочні засоби спілкування [3, с. 40].

Саме тому, на наш погляд, на відміну від навчальних програм, що мали за мету навчити розуміння іноземної мови (головно писемного варіанта), усне мовлення, або говоріння, стає сьогодні головною метою навчання іноземної мови. Відмінностей багато – усне мовлення первинне, письмо є вторинним, додатковим щодо усної мови. Усне мовлення є основою спілкування. Воно передбачає співрозмовника, має відповідати ситуації і характеризується непередбачуваністю, спонтанністю. В усному мовленні у процесі вивчення німецької мови користуються багатьма готовими формулами, серед яких відзначають такі **види лексичних одиниць**: слова, словосполучення і мовленнєві кліше – “готові” (такі, що не змінюються) речення або частини речень. Наприклад: *schön, auf keinem Fall, sich an etwas machen, Was ist los?*. Крім змісту, усне мовлення може підсилюватися невербальними (немовними) засобами комунікації (наприклад, жестами, мімікою, позою тощо).

Оволодіння діалогічним мовленням учнями передбачає формування у них умінь і навичок вести бесіду відповідно до прочитаного, прослуханого або побаченого у межах мовленнєвих ситуацій, визначених програмою, самостійно використовуючи програмний мовний матеріал для реалізації комунікативних завдань. Найбільш типові такі: розпитати, запропонувати, повідомити, уточнити, заперечити, пояснити, оцінити, обґрунтувати тощо.

В умовно-комунікативних вправах передбачаються мовленнєві дії учнів у ситуативних умовах. Визначальні риси цього типу вправ – наявність мовленнєвого завдання (наприклад, з'ясувати щось, дати комусь пораду, висловити захоплення тощо) та ситуативності.

Кількість реальних ситуацій у навчальному процесі зазвичай досить обмежена, і їх не можна заздалегідь спрогнозувати. Отже, у процесі навчання

іншомовної комунікації орієнтуватися на реальні ситуації не завжди можливо й ефективно. Проте це не означає, що реальні ситуації не зможуть знайти свого місця у навчальному процесі. Ефективним і змістовним є їхнє епізодичне використання. Наприклад, під час вивчення теми “Спорт” один із учнів брав участь у спортивних змаганнях. Ця ситуація значно посилює актуальність вивчення цієї теми і підвищує мотивування до її засвоєння учнями.

Проте найчастіше використовують умовні ситуації. Головною їхньою ознакою є наявність мовленнєвого стимулу, який повинен викликати відповідні реакції, тобто необхідність у комунікації (мовленнєвому спілкуванні). Для прикладу розглянемо деякі з них.

На початковому етапі вчитель може попередньо спланувати умовну ситуацію, виробити певний сценарій для досягнення тих чи інших цілей навчання з урахуванням інтересів і мовленнєвої підготовки учнів.

Ситуація 1

A: sich am Telefon melden, über die freie Karte erzählen, zum Kinobesuch einladen;

B: fragen, was für ein Film am Sonntag läuft;

A: Kriminalfilm;

B: gern mitgehen;

A: am Kinoeingang warten;

B: am Ort und Stelle sein.

Ситуація 2

A: fragen, ob man zum tanzen bitten darf;

B: antworten, sich entschuldigen;

A: zum nächsten Tanzeinladen;

B: fragen, zu welchem Tanz;

A: zu einem Walzer einladen;

B: versprechen, den Walzer gern zu tanzen;

A: sich bedanken.

Створення ситуацій – нелегке завдання для вчителя, особливо на початкових етапах його професійної педагогічної діяльності. Адже ситуація повинна стимулювати учня до вільного говоріння. Вона має містити такий мовленнєвий стимул, який би викликав в учнів внутрішнє спонукання до мовленнєвої реакції, виражений у вигляді прохання, згоди, згогаду, запевнення у чомусь, осуду, вибачення, привітання, пояснення, подяки тощо.

Правильно створена ситуація ставить учня в умови, за яких його мовлення стає таким же природним, як і в процесі реального спілкування з людьми. Досвід свідчить, що саме за таких умов учні легко підбирають потрібні репліки (слова й вислови), їхня мовленнєва реакція на той чи інший стимул виникає зазвичай невимушено й швидко.

Особливістю діалогічного мовлення є його емоційна забарвленість. Оскільки мовець передає свої думки, почуття, ставлення до того, про що йдеться, мовлення завжди є емоційно забарвлене. Такий діалог містить репліки подиву, захоплення, розчарування тощо. Емоційності діалогу надають “готові” мовленнєві одиниці, кліше. Зазвичай такі репліки виконують функції обміну привітаннями, прощання, схвалення, вдячності (*Guten Abend!, sehr angenehm, Vielen Dank...*).

Також у природному діалозі широко застосовуються слова, які нічого не означають, але їхня роль у мовленні значна. Вони служать для підтримання розмови. Такі слова, так би мовити, “заповнюють паузи” (*also, so, und*).

Підсумовуючи, зазначимо, що створення вчителем навчальних діалогічних ситуацій вимагає від нього високого рівня професіоналізму та володіння педагогічною технікою. Навчаючи учнів діалогу, вчитель реалізує власну педагогічну майстерність, що є виявом високого рівня його педагогічної культури й творчого мислення. Отже, спілкування та діалогічна взаємодія в педагогічному процесі є категорією професійно-функціональною, що потребує спеціальної підготовки вчителів і пошуку нових підходів у системі підвищення кваліфікації, а також у процесі становлення молодого вчителя іноземної мови на початкових етапах його самостійної професійної педагогічної діяльності.

1. *Аргустянянц Е. С.* Обучение диалогической речи в ситуациях ролевого поведения: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. М., 1982.

2. *Малигіна М.* Чи варто змінювати систему? (Нотатки на полях освітньої реформи) // Іноземні мови в навчальних закладах. 2002. № 1–2.

3. *Ніколаєва С. Ю., Шерстюк О. М.* Сучасні підходи до викладання іноземних мов // Іноземні мови. 2001. № 1.

4. *Ніколаєва С. Ю., Петренко О. П., Сажко А. А. Та ін.* Організація та забезпечення процесу навчання іноземної мови в середніх навчальних закладах. К., 1997.

5. *Ніколаєва С. Ю., Склярєнко Н. К.* Сучасна технологія навчання іншомовного матеріалу в середніх навчальних закладах. К., 1996.

6. *Ольшанський Д. М.* Дидактичні умови використання коміксів у навчанні іноземних мов молодших школярів: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. К., 2002.

7. Словник іншомовних слів / За ред. О. С. Мельничук. К., 1985.

SKILLS OF PERFORMING DIALOGUE IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES**Marta Maxymets***Ivan Franko National University of L'viv
Doroshenko Str., 41, UA-79000 L'viv, Ukraine*

This article defines the skills of involving a dialogue in foreign language classes and its various forms. It considers the ways of its performing in contemporary secondary school on the basis of German language.

Key words: communication, speech, dialogue, dialogical speech, situation.

Стаття надійшла до редколегії 07.04.2004
Прийнята до друку 29.11.2004